

עירתי הקטנטונת מְדַנִּיץ

מאת יצחק הל-אור (הלר)

לכל עובר רגל בכפרו — ובשמחה היה טארא כל יהודי — כי כל יהודי היה בכפר ערוד רוחני וסיוי — בסביבת הגויים שגרו תמיד ביניהם. חלום איי — דווקא בין עובדי האדמה היה גורם חזק ומלא את כל לבבותיהם בתקווה. «ואולי יגיע הזמן שגם אנחנו נהיה עובדי אדמה כאיי, ונמ' שיך בעבודת הקודש בארצנו הקדושה».

זכורני עוד את השיחות המרובות שהתנהלו בינינו על נושא הציונות ושיבת ציון והרינו חש עוד כיום את רגשי הסיפוק והעונג ששיחות אלו גרמו לי. שכן הנאה כפולה ומכופלת נהניתי משיחות אלו ויצאתי מהן תמיד ברוש גדול: רכוש של סיפוק לאין שיעור לילעצמי, בתור בחור צעיר וציוני נלהב ורכוש של עידוד מוסרי רב־ערך והפגנת תעמולה ציונית שמצאתי בשיחותינו אלו לרחוב היהודי בעירתנו...

הנה עוד דמות מעניינת בין יהודי מדיניץ: «הבנקאי» היהודי בעירה. היה זה ר' חיים זוסמן, אשר בנו מכהן היום כנשיא ארגון עולי דרוהוביץ באמריקה. יהודי גבוה וצנום, בעל הבעה אהדת ומקובל מאוד על הבריות. מר זוסמן הע' מיס על גבו את עול סבלם של רוב בני העירה ועור להם במצוקתם הכספית תוך נאמנות ומסירות יוצאת מן הכלל. בהיותו בעל המנופולין היחיד למכירת טבק לכל הסביבה היה מביא בכל חודש את הסחורה שהוקצבה לו לשם חלוק' תה בין הכפרים. בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובס' נים שלאחריה היה כידוע מחסור גדול בצרכי עישון והסחר רה שהובאה לחנותו ונחטפה ממש מצד כל הלוקחות, ככה שתוך זמן קצר מאד, עפ'י רוב כך במשך יום אחד נצטבר תמורת הסחורה שנמכרה סכום לא קטן בקופתו.

והנה התחילה ה־פעולה המתמדת והשגרתית של מר זוסמן: בזה אחד זה וגם בבת־אחה, נכנס לחנותו כל יהודי קשה־יום שהיה זקוק ל־עזרה ראשונה ודחופה במצוקתו הכספית (ואיזה יהודי לא היה זקוק לעזרה זו אז...). מר זוסמן קבל את פני כל אחד ואחד מהם באותה מידת האהדה,

כשמדברים על דרוהוביץ ובנותיה מן הנמנע הוא כי לא נייחד את הדבור גם על מדיניץ, — אחת העיירות המענינות שבסביבת דרוהוביץ. היתה זו עיירה טפוסיית, שמנתה כ־150 משפחות יהודיות ומסביבה 20 כפרים אשר בכל אחד מהם גרו כמה משפחות יהודיות. כבכל עירה ועיירתיה של פולין וגליציה, כן גם בעירתנו מדיניץ התעסקו רובה ככולה של האוכלוסיה היהודית במסחר. אולם היה גם חלק, אמנם לא גדול, של אוכלוסיה מדיניץ היהודית, שהתעסקו בחקל' אות. היו אלה אכרים ממש, שחיו כל ימיהם מיגיע כפיהם ומעמלם הקשה באדמות כפריהם, אך יחד עם זאת היו יהודים בלבם פנימה וגם במראיהם החיצוני. אורח חייהם כאכרים לא הצליח לטשטש את קלסתר פניהם ולהסיר מעליהם את החן היהודי ואת האצילות היהודית. אני מעביר לפני עיני רוחי, אחת אחרי השניה, את דמויותיהם של היהודים האלה, בעלי גופות כריאים וחזקים, כתפיים רחבות ופנים עטורי זקן־שיבה ופראות ארוכות ומסולסלות. יופי ואיתנות השתמ' שו כאן יחד והתמזגו לאחדות מתאימה בגופות האלה. ברי' אותם של יהודים־אכרים אלה היתה מהפכה מתוך גופם וגדמ' היה כי הנה עוד מעט יתפקע מעליהם מעילם מרוב בריאות גופם. יהודי כזה, שכל אחד מהם היה «בעל אחוזה» בכפרו, עבד בעצמו בשדותיו, יחד עם בניו, שבמראיהם ובצורתם החיצונית היו דומים לאבא.

ביחוד לא ירש מוכרונני דמותם וקלסתר־פניהם של היהודים האלה בימות השבת. הנה עומדת לפני כאלו זה עכשיו, דמותו של ר' זלקי מישל, אכר ובעל־בית במדיניץ, בהופיעו יחד עם בנו בליל שבת בבית־הכנסת דמתא. עוד ריח האדמה, שעובדה בעשר אצבעותיו ובאצבעותיהם של כל בני ביתו, לא מר מעליו וכאלו הביא אתו בכונה לבית אלקים את «ריח השדה» כדי להפגין בפני קהל המתפללים את עולמו היפה של הקדוש־ברוך־הוא. ר' זלקי מישל היה שקוע אמנם יומם ולילה בעבודתו בשדה, אבל יחד עם זה שמר על מצוה קלה כבחמורה — ביתו היה פתוח לרוחה

כ„שותק“ כי במשך כל ימות השבוע היה ממעט מאד בדיבר רב ובשבת, לא היה מוציא בכלל מלה מפיו — פרט לתפלה, ואני נזכר כי בזמן ביקורי בשנת 1939 בחריל בשליחות אצ"ל, בהגיעי למדיניץ, נגש אלי היהודי הזה, ליטפני בכתפי בחיבה ובשפתו המיוחדת לו ספר לי על חלומותיו בלילות בהם הוא רואה את הכותל המערבי וממלמל דברים על קדושת הכותל וירושלים.

*

והרי עוד טיפוס של יהודי פשוט אך ישר ותמים בהלכי כותיו, — רבי מרדכי, האופה של העיירה, את כל עתותיו, ימים ולילות ממש, בילה בעבודתו, עבודת האפייה. את הכסף מרווחיו היה מצרף פרוטה לפרוטה, צובר סכום לסכום ומזמן לזמן היה עוזב את העיירה, נוסע להסתופף בצל החסידות ובמשך חודש היה שותה בתור „יושב“ אצל האדמור שב גליציה סטרטיין-סטרליסקיניץ, אצל כל אחד מהם במשך פרק זמן מסוים — וחוזר הביתה כולו רענן, שופע חסידות ויראת שמים.

לבסוף אוכיר אי־אלה דמויות מבני משפחתי הקרובים ביותר, בראש וראשונה אעלה נא את דמותו של אבי המנוח, ר' צבי הלר ז"ל, שהיה מתיחס למשפחת בעל ה„תוספת יום טוב“, היה סוחר ממקצועו ועל כך פרנסתו ופרנסת המשפחה, ברם, העסק והתלמידים־החכם שבו, אהבת התורה והשתוקקותו ללימוד התורה התגברו בו ונצחו את הצורך במסחר, לכן היה מוניה את עסקיו הגדולים והוניו גם את המשפחה ועול פרנסתה ועסק בחסידות. היה מקובל מאד על הבריות והיה מקרב אנשים, ביתנו היה פתוח לכל נצרך, בשבתות ובחגים היו סועדים תמיד על שולחננו עניים, כשהיה חסר לפעמים אורח בעיירה, כגון בימות החורף הקשים, כשהעיררה היתה מנותקת מן העולם ומהסביבה, הרגשנו בשבתנו ליד השולחן את צערו של אבא בשבתו לבדו ואין אורח על יד השולחן, אבי היה בעל צדקה וידע איך לחלק את כספי הצדקה בין הנצרכים, אם קרה אסון ליהודי והוא ירד מנכסיו — עשה אבי ז"ל מאמצים למעלה מיכולתו כדי ל„שקם“ אותו ולהחזיר אותו לאיתנו ולמצבו הקודם.

אבי ז"ל לא היה ציוני רשמי, אבל כשהתכוונתי לעלות ארצה לא התנגד לכך כלל, — אם כי הייתי בענין זה היחיד בכל העיירה, הוא אמנם לא דבר על זה מאומה אולם הכרת פניו ענתה בו כי לא רק שהוא השלים עם יציאתי מהבית ומהמשפחה כדי לעלות ארצה, אלא שהוא אף התגאה בכך, אבי וגם אמי המנוחה, זו האשה היקרה והצנועה צפורה ע"ה, היו מאושרים בלבם על שזכו כי בנם — יהיה החלוץ הראשון בעיירה לעליה ארצה, וזכרוני כי בעת פרידתנו מהם

באותו סבת־הפנים, וללא כל פורמאליות ולא שום „משא ומתן“ היה מחלק הלואה של גמ"ח כמעט לכל בני העיר, מעולם לא לחץ מר זוסמן על „לקוחותיו“, לא תבע ולא נגש, מקבלי הלואות היו מחזירים את סכומי הכסף בעתם ובדייקנות מובנה מעצמה, ואם קרה שאחד הלקוחות לא היה יכול לעמוד בדייקנותו ולהחזיר את הלואה במועדה — והתביש לבוא כבר לקבל עוד פעם גם או לא נקט מר זוסמן בשום צעד נגדו, אדרבה: היה מקרבו ומעודדו והביע לו את נכונותו להמשיך במנהגו, ושלח את בנו נתנאל לקרב ולפייס את הסרבן.

אין לשער ואין לתאר את ערכה וחשיבותה של העזרה והתמיכה שנבעה מהתנהגותו זו של מר זוסמן ליהודי העירי, רה, אשר לא אחד מהם נתעזר על ידו במצוקתו ואפשר לו להמשיך בעמלו ובמשלת ידו למען המציא כלכלת ביתו, ולא את אחד מהם הציל מדכאון ומיאוש בשעת דחקו החמרי.

*

הנהגה מורי ורבי הרב רבי אשר לוי מרא דאתרא אשר מפיו למדתי תורה, דמות אצילה, בעל הדרת פנים, עטורי שערות שיבה, כל ימים חי חיי צנע וצניעות, מלא וגדוש תורה וירידת־תורה, אחד מתלמידי החכמים הגדולים שבסביר בה מרחוק ומקרוב פנו אליו בשאלות תורניות והוא היה משיב בסקידה ובהתמדה, לא־פעם הומיהו קהלות חשובות ערים — ואמהות בישראל, לכוהן־סאר אצלו, אולם הוא ויתר על חיי טרדה הקשורים ברבנות בערים גדולות, נפשו חשקה בתורה והוא העדיף חיי עוני שיש בהם אפשרות לשקוד בל־מוד התורה.

הוא היה מחסידי ומיקרי בלו, ממקורביו האינטימיים של האדמורי והרבה מהתנהגותו הושפעה ממידותיו החסידיות, עם כל היותו שקוע יומם ולילה בתורה ובתמידות היה מוצא לו תמיד זמן להתעניין בכל מה שמתרחש בחיי העירי רה והעיקר היה נותן את דעתו ותשומת לבו למתרחש בחיי דלת העם, שכן בהתנהגותו היומיומית היה חי את חייהם ומבין לאורחם, בגלל הליכותיו והתנהגותו כבדו אותו והעריכו אותו כל בני העיירה עד לכדי הערצה ממש.

*

ובתנאות בעיירתי הריני מעלה מנככי זכרוני עוד טיפוס יפה ונפלא — החזן רבי קלמן שטריק, זה הבטלן הגדול שלא ידע צורת מטבע, וזכרוני כי היה מנהגו לטבול יום־יום לפני התפלה במקוה, ויבטי מלחמת העולם הראשונה, כשסגרו השלטונות בימות חורף את המקוה ואי אפשר היה לטבול בה, היה יוצא בבוקר בבוקר עם גרון בידו לנהר שמימי הקפואים יצרו, כרגיל, שכבה עבה מאד של קרח, היה פותח לו בגרון חור בתוך הקרח ונכנס לנהר, טובל במים וחוזר הביתה ומתפלל בהתלהבות עצומה, רבי קלמן היה ידוע

מיוחדות. שכן אף דאגת הפרנסה, זו הדאגה היחידה שלהם, אף היא לא תפסה מקום חשוב בלבותיהם ובמחשבותיהם. הם האמינו כי „מאן דיהיב חיי יהיב מזוני“. משום כך שמו את מעינם בחיפוש דרכים ואמצעים איך להתקשר יותר ויותר לאביהם שבשמים, איך להגביר את סיגופיהם, את ימי הצום של „שני וחמישי“, „שוכבים חית וכו'.

וביום בהיר אחד הקיץ הקץ על הכל — ועלי ואחי מאיר היחידים שנשארו מכל הקהלה הקדושה הזאת למלא את חר בתי ולהעמיד נר־נשמה נצחי, מוכרת־נצח, לכל אלה שהוד כרתים כאן ואשר דמויותיהם מרחפות תמיד לנגד עיני. ופה אני מרגיש לחובתי הקדושה להזכיר את המשפחות היקרות, השכנים־היחידים, חובשי בית־המדרש, משפחות שטרנבאך, פאלק, אפלדורף, שוצמאן, קופלר, אקסלראד, סאך, קליין, זוסמאן, הרבשט, היולר, לורברבוים, רבי ומורי הרב אליהו מאיר גולדברג, באדיאן, החכם הגאון רבי מנדל, משפחת ווילף, מוזה, ליפשיץ, קופלר, יחיאל מישל דודי, אייזנר מרד כה, רעכטער, בויער, ואחרון־אחרון — אחי היקר והקדוש אורי ז"ל, שנפטר בכלא הרוסי בעד הציונות שלו. בין כל קדושינו היקרים שנפלו קרבן על מזבח הציונות באינקביר ויציה הגדולה הנערכת שם זה למעלה משלושים שנה נגד יהודים אשר כל פשעם הוא — שאיפתם האנושית והטבעית לראות בבנין הארץ ובתחית עמם — תהא גם נשמתו צרורה בצרור חיי הנצח של אוטתנו הנצחית!

*

על עירת מדינין, על יהודיה, על הוגם ורכושם, הקיץ הקץ ביום אחד ובבת אחת. השואה באה עליהם כחתף עם כניסתם של קלגסי התלין הגרמני ועזרו עלייה גם גויי הסביבה ואף גויי העיירה.

נזכור נא את נשמותינו הקדושות והטהורות, נחרות־נא את זכרון כולם על לוח לבנו, ויהיו נא השורות הדלות תאלה מצבה לעיירתנו הקטנה שכולם נפלו על קדוש השם — ולא באו לקבר ישראל, אגוד אנוכי קדיש על הורי ויקרי וקרובי, ושכני כולם קדושים וטהורים.

לרגל עלייתו היתה הדרישה היחידה מצדם כלפי — כי לא אשכח להניח תפילין יום־יום. הם ראו בזה את הקשר החזק ביני לביןם והמשיכו בזה גם אחר־כך במכתביהם אלי ארצה. מקרובי משפחתי הענפה בלטו עוד כמה טיפוסים מעניינים. סבי, ר' מרדכי בליטנר, המתנגד היחיד במדינין, שהיה בקי גדול בתנ"ך ובפירושי המלבי"ם והיה רגיל להתוכח עם הרב דמתא — מעין ויכוח שבין חסיד למתנגד — בדברי תורה בהתלהבות שהיתה גוברת והולכת.

כדמות יפה ואצילה מבני משפחתי אזכיר גם את חותני, ר' יצחק מסינג וחותנתי פרייל, ובתם האצילה בטקא, ובנם היחיד נחום זכרם לברכה. חותני היה בן־אוריין ואיש נעים בהליכותיו, מלובש יפה ונקי. בשבת לא לבש שטריימל וקא־פוטה ובעיירה מדינין היה הוא עי"ז בבחינת „נאור“ ומודרני. בכל זאת, בגלל היותו תלמיד־חכם, בגלל גישתו היפה לבני אדם, הליכותיו היפות ושקידתו על מתן צדקה — מתן בסתר — אהבוהו מאד. ולא בכדי היה מכהן בבית־הכנסת כ„בעלי־קורא“ שלא־על־מנת־לקבל־פרס, כי לא כל אחד זכה לכך בעירתנו.

ככה עוברת לעיני כל הגאלרית של היהודים היקרים והצנועים ואני נזכר בששונם וביגונם, כשהם סיפחו מדור לדור מסורת של אהבת־אחים, צניעות, עשיית־חסד ומתן בסתר. כמה הוד וקדושה, אצילות ורוממות־רוח היתה מוש־רשת בכל אחד ואחד מהם!

ותוך טרדותיהם היוטומיות, בעבודתם המספרת והקשה מהשכם בבוקר עד למאוחר בלילה, בחפשם פרנסה לבתייהם וטרף לספם, לא שכחו אף פעם ללכת לפנות ערב לבית־הכנסת להתפלל ולשמעו שיעור בתורה וגם להקשיב לשיחות על המתרחש בעולם הגדול. — כי בית־התפילה, זה ה„מקדש־עשׂ“ שלהם, ומקום־המפגש הקבוע לכולם בכל יום — נסובו השיחות על הדברים המתחדשים בעולם ועל המדיניות הבינלאומית, ושם אפשר להם לשמוע על דרכי המדיניות בעולם ומה מזה „טוב בשביל היהודים“...

וטוב היה להם ככה בעולמם הקטן, עולם ללא דאגות